

PREGLED ZGODOVINE PREKMURJA

Knjiga odstira tudi manj znano

Po večletnih prizadevanjih je luč sveta ugledala monografija. Pri nastanku je sodelovalo osemnajst avtorjev in avtoric, uredil jo je Andrej Hozjan

Majda Horvat, Vestnik

Pregled zgodovine Prekmurja je strokovna monografija, za katero je besedila napisalo 18 avtorjev in avtoric, med njimi je kot avtor in urednik tudi **Andrej Hozjan**. Pomagal mu je uredniški odbor v sestavi **Metka Fujs, Jasmina Litrop, Attila Kovacs** in **Darja Kerec**. Strokovna recenzenta sta zgodovinarja **Božo Repe** in **Laszlo Göncz**. Knjiga bo v prvi izdaji natisnjena v obsegu 250 izvodov in ima letnico 2021, kar je bil pogoj financiranja. Izdajatelj knjige je PAZU s sedežem v Murski Soboti, odgovoren za izdajatelja je **Mitja Slavinec**.

Knjiga je izjemnega pomena za Prekmurje v več pogledih, njena neizpodbitna vrednost pa je ta, da bo zaorala novo brazdo na polju zgodovine pokrajine in vznemirila bralce. Ob že znanem o preteklosti odstira na več mestih tudi pogled v neznano, še neodkrito in prikrito, prinaša nekatere nove resnice in reinterpretacije dosedanjih.

"Prav vse to smo hoteli doseči," je jasen Andrej Hozjan. Bralec, ki je do neke mere seznanjen s preteklostjo neke pokrajine, v tem primeru Prekmurja, bo morda pri branju knjige na nekaj mestih začuden ob zapisanem, še napoveduje. "Prepričan sem, da ne bi bili resni zgodovinarji, če ne bi pričakovali, da bomo s tem vzbudili zanimanje pri bralcih. Resen zgodovinar, ki se loti takega projekta in najde v njem osebno zadovoljstvo, namreč pričakuje prav to: da bo knjiga spodbudila takšne in drugačne odmeve. Prepričani smo in verjamemo, da je mogoče s kulturno in vzdržno diskusijo najti nova spoznanja, spodbuditi nove raziskave in rušiti neke stereotipe," poudari Hozjan. "Pri tem izhajamo iz premis, da je treba gledati v prihodnost, da bodo knjigo brale tudi prihodnje generacije, že osnovnošolski učenci, ki bodo po knjigi posegli zato, ker bo zdaj to najnovejše, najkonkretnejše in najcelovitejše, kar bo o preteklosti Prekmurja mogoče vzeti v roke."

Kdaj se je rodila zamisel, da potrebujemo takšno zgodovinsko delo, in kakšna je bila pot do uresničitve? "Ideja o knjižnem projektu, ki bi predstavil zgodovino pokrajine Prekmurja v eni monografiji, je stara več let. Ustvarili smo jo v ožjem krogu 'pomurskih akademikov' - članov Pomurske akademije znanosti in umetnosti (PAZU) v letih 2007 in 2008. Tako meni, takrat sem v PAZU zasedal mesto podpredsednika za organizacijski sklop humanistika in družboslovje, kakor tudi predsedniku Mitju Slavincu in drugim se je samo od sebe porodilo vprašanje, ali bi bilo možno napisati zgodovino Prekmurja, ki bi zajela preteklost te pokrajine od prazgodovine do današnjih dni.

O družbeni eliti

Knjiga prinaša med drugim zapis o obstoju prekmurskega nižjega plemstva, o čemer je bilo doslej zelo malo znanega. Našteti so okrog 35 primkov rodbin (v resnici jih je bilo še mnogo več), ki so v pokrajini živele skozi generacije in živijo v Prekmurju še danes, od Bertalančevih, Godinovih, Lipičevih, Ropoševih, Lutarjevih, Vukanovih, Zelkovih in drugih, ki so bili v mikrookolju neke vasi družbena elita.

Moj odgovor je seveda bil, da bi bilo to možno tako glede na strukturo in število članov PAZU kot tudi drugih možnih avtoric in avtorjev, kajti take knjige ne more napisati en sam. Takrat smo imeli v mislih pripravo znanstvene knjige, ki je najvišja stopnja monografske obdelave. Vendar tokratna knjiga nima tega značaja. Manjka ji znanstveni kritični aparat, torej opombe, citati in indeksi, kazala krajevnih in osebnih imen, kar pa povprečnega bralca prej ovira, kot mu koristi. Je skratka večavtorska strokovna monografija, ki pa kljub temu mora nujno biti povsem in v celoti verodostojna.

Vse avtorice in avtorji, eden je žal že pokojni, smo bivanjsko, čustveno, sorodstveno, poklicno ali kako drugače navezani na pokrajino. Avtorji kot tudi uredniški odbor so skorajda enaki, kot smo si jih zamislili pred desetletjem, le en sprva načrtovan sestavek je odpadel. Čeprav nas manjši del ne živi v pokrajini, se tako ali drugače čutimo Prekmurce in nam je bilo sodelovanje pri takem projektu prej čast kot kakršnakoli obveza.

O obveznosti sploh ne morem govoriti, saj za to knjigo ni bilo nikakršnih pogodb, pa tudi ne obljubljenih honorarjev. Morda je bila to z mojega vidika še dodatna spodbuda sodelovati v tem projektu. Zdaj, ko je rokopis povsem končan, vidim, da je bil tak pristop skorajda idealen, s pogodbami bi zadeve morda šle po drugi poti. Kot urednik sem kljub temu imel kadarkoli stik s katerimkoli avtorjem, kar mi je veliko pomenilo."

Knjiga nima namena česarkoli zabrisati ali zanikati

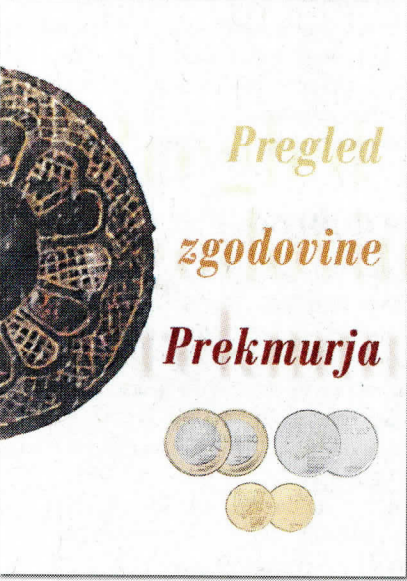
Zakaj ta altruizem, torej neke vrste dobrotelost na čustveni osnovi? Ali je razlog v tem, da za pripravo prvotnega projekta niso bili zagotovljena finančna sredstva?

"To je bil tudi razlog, da knjiga ni nastala že pred dobrim desetletjem - dejstvo, ki ga nikakor ne želimo skrivati. Kandidirali smo na ustreznem državnem nivoju, na regionalni ravni teh sredstev pač ni, in dobili odobreno neznatno vsoto denarja, ki je bila prej v posmeh kot v občutnejšo pomoč projektu, češ da gre za regionalno pogojeno monografijo. Takrat se je vse ustavilo, tudi moja dobra volja.

Podobne izkušnje imajo v naši državi mnogi potencialni avtorji, izdajatelji takih projektov, še posebno, če so regionalno zastavljeni. V slovenskem zgodovinopisju imamo zelo malo regionalno pogojenih monografij, torej knjig, ki bi tako celovito opisale preteklost neke zaokrožene regije, kot jo je naša knjiga. Osebnost poznam na tak način izdano samo knjigo Pregled zgodovine Istre izpod peresa **Darka Darovca**, ki jo je izdal v že dveh različicah. Drugih regionalno zastavljenih monografij ne v enojnem ne v skupinskem avtorstvu, ki bi bile tako celovito zastavljene, kot je zdaj ta naša, ni."

Bralec se bo morda na nekaj mestih začudil ob prebranem. Foto: Niko ČASAR

Naslovnica knjige

Monografija bo zdaj vendar lahko izšla na osnovi državne finančne podpore. Ali se je to zgodilo zaradi spoznanja, da so regionalne monografije pomemben kamenček v mozaiku zgodovine naroda, ali česa drugega?

"Prostor današnje Republike Slovenije je regionalno pogojen v tem smislu, da so ga državotvorno ustvarjala stoletja in stoletja skupnega življenja ljudi, ki jim je govorjenje slovenskega jezika pomenilo jezikovno in etnično osnovo kot povezovalni element, medtem ko so regionalne razlike bile in ostale do danes zelo prepoznavne. Ena takih regionalnih posebnosti je Prekmurje. Ne samo, da je bilo v svoji preteklosti 830 let del druge državne skupnosti kot preostali velik del slovenskega etničnega prostora, ampak je kljub tej svoji ločenosti znalo prav zaradi posebnega družbenega razvoja ohraniti majhno množico posebnosti.

V pokrajini je jasno razpoznaven prekmurski slovenski govor, ki je že v zgodnjem 18. stoletju postal knjižni jezik in je to ostal do danes. V 20. stoletju je sicer nadaljnji obstoj prekmurskega knjižnega jezika začela ovirati prav nova oblika državnosti v okviru Kraljevine SHS (pozneje Jugoslavije), se pravi tako javna (na primer v šolstvu) kot tudi katoliška oblast v cerkvah. Po koncu prve svetovne vojne je zato ta književnost v tem jeziku začela zamirati in se danes spet obnavlja.

Če se vrnem na regionalno pogojenost in možnosti financiranja: tendenc, da bi v Sloveniji čutili prednost spodbujanja nastajanja takih del, ne vidim. Ta knjiga je lahko nastala na podlagi v drugi polovici leta 2020 sklenjenega konkretnega dogovora ene osebe iz Pre-

Andrej Hozjan Foto: Štefan GYURICA

kmurja z ministrstvom za kulturo oziroma ministrom **Vaskom Simonitiem**, ki je prepoznal vrednost tega projekta. Zanj so nato bila zagotovljena sredstva - v bistvu minimalna, ki pa so omogočila dve najpomembnejši tehnični fazi izdelave, grafično oblikovanje in tisk. Oboje je izjemen prispevek Tiskarne Praprotnik v Černelavcih."

Kot urednik ste prevzeli pomembno delo in odgovornost tudi v smislu postavitve koncepta knjige. Kakšen izziv je bil to za vas, predvsem pa, kakšne odzive pričakujete?

"Osnovni namen tokratne monografije je bil napisati knjigo za najširši možen krog bralcev. Zato smo šli na raven strokovne monografije s konkretnim nivojem jezikovnega izražanja in izbrali princip aktivnega grafičnega oblikovanja knjižne strani, ki ni odbijajoč, temveč privlačnejši. V mislih smo imeli ne le prekmursko, ampak vseslovensko bralsko javnost; zakaj pa ne tudi širšo, v diaspori, ki se zanima za to pokrajino in njeno preteklost. Da ne govorim o tem, da je naša vroča želja, da bi se knjiga, kljub njenemu obsegu 364 strani, morda kdaj prevedla vsaj v madžarski jezik. S tem bi večmilijonskemu madžarskemu občinstvu približali tisto, kar je bilo možno prispevati k zgodovini pokrajine s slovenske strani. Sploh za starejša obdobja smo morali še posebej upoštevati madžarsko literaturo, ki je zelo obsežna in celovita. Seveda smo upoštevali tudi slovensko strokovno javnost, ki ima svoj odnos do regionalno pogojenih in celovitih slovenskih tem. Gre torej za koncept, ki je v osnovi nastal že pred dvanajstimi leti."

Kako boste odgovarjali na morebitne kritike, da v knjigi niso zajeti ali so premalo obsežno predstavljeni nekateri pomembni dogodki ali procesi? "Naivno bi bilo pričakovati, da knjiga ne bo sprožila takšnih in drugačnih odmevov - tudi omenjena knjiga o Istri jih je doživela. To pričakujemo in na to moramo biti pripravljeni. Skušali pa smo že vnaprej v največji možni meri nevtralizirati oziroma prestreči nega-

tivne odmeve ali pripombe, s tem da smo se o vsakem zgodovinskem obdobju z avtorji sestavkov posebej posvetovali.

Za ilustracijo lahko povem, da smo največ prostora tako s tekstom kot s slikovno opremo namenili 20. stoletju, ki ga starejši posredno in tudi neposredno najbolj zaznavamo, od trenutka vključitve Prekmurja v Kraljevino SHS (1919) do leta 2000."

Prav obravnava sodobne zgodovine bo pričakovano sprožila največ odzivov.

"Knjiga nikakor nima namena česarkoli zabrisati ali zanikati. Nasprotno! Menimo, da smo s konkretnimi interpretacijami nekih dejstev in procesov predstavili marsikaj, kar doslej ni bilo znano ali česar ni bilo možno prebrati na tak način. Pri tem mislim tudi na usodo prekmurske madžarske skupnosti takoj po prvi svetovni vojni, ki je bila vnebovpijoča. Seveda smo še prej poudarili načrtno madžarizacijo prekmurskih Slovencev, za katere res ne vemo, kaj bi se z njimi zgodilo, če bi ostali v okviru madžarske države. Zagotovo ne bi bila taka, kot je potem bila v zadnjem stoletju.

Tukaj je potem tudi zgodba madžarske skupnosti po koncu druge svetovne vojne, ko so jo oblasti imele za peto kolono. Opozoril pa bi rad tudi na nekaj dodatnih vidikov glede tega, kako je sploh nastala pokrajina, ki ji danes rečemo Prekmurje, in to v smislu razmejitve po prvi svetovni vojni. Menimo namreč, da vse do danes v literaturi ni bilo povsem konkretno in natančno zapisano, kako se je ta vzhodna meja izoblikovala. Največkrat je zapisano, da se je izoblikovala s podpisom trianonske mirovne pogodbe. Povedati je treba še, da je bilo veliko odvisno od jugoslovanske delegacije, ki je vse do dokončne odločitve zahtevala mejo v ravni črti od reke Rabe pod Monoštom do Mure pod Pincami in s svojim vztrajanjem dosegla tisto, kar se je nato zgodilo. To pa je, da Kraljevina SHS ni dobila slovenskega Porabja, dobila pa je ozemlje, na katerem zdaj živi madžarska narodna skupnost. Tu moram narediti piko, saj je vse to in veliko več mogoče prebrati v knjigi, ki jo bo kmalu mogoče vzeti v roke. Zato še enkrat vabilo bralcu, ne samo po Brechtu 'Vzemi knjigo, knjiga je orožje!', ampak 'Vzemi knjigo, ker boš izvedel res nekaj novega.'"

Prvi Franc Markoja

Prvi zdaj znani prekmurski znanstvenik z doktoratom je Franc Markoja iz Črenšovcev. Doktoriral je iz teologije na univerzi na Dunaju skoraj tri četrt stoletja pred Avgustom Pavlom (1886-1946), ki je doslej veljal za prvega Prekmurca z doseženo najvišjo stopnjo izobrazbe.

Melinci

V knjigi so opisana dogajanja, ki so bila v Prekmurju in Sloveniji praktično do zdaj povsem neznana. Odvijala so se oktobra in novembra 1949 v Melincih. Prvi celovit zapis o tem je pred nekaj leti prinesla knjiga o zgodovini Melincev.